

MULK HUQUQINI HIMOYA QILISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI

Rashidxo‘jayev Muxriddinxo‘ja Muxsinxo‘ja o‘g‘li

Toshkent davlat yuridik universiteti

Ommaviy huquq fakulteti tyutori

mukhriddinkhujarashidkhujaev@gmail.com

+998911704751

Annotatsiya: Maqolada mulk huquqi himoya qilishning bugungi kundagi holati va himoya qilishning zamonaviy mexanizmlari yoritib beriladi. Ko‘rsatilgan maqsadga erishish uchun mulkiy huquqlarni himoya qilishning yurisdiksiyaviy va yuridik bo‘lmagan usullari tahlil qilinadi. Fuqarolar va korxonalarning mulkiy huquqlarini himoya qilishning zamonaviy mexanizmlarining tashkiliy-huquqiy shakllari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Mulk huquqi, ashyoviy huquqlar, Mulk huquqini himoya qilishning zamonaviy mexanizmlari, vidnikatsiya da’vosi, mulkiy nizolar.

Abstract: The article discusses the current state of property rights protection and modern mechanisms of protection. To achieve the stated goal, jurisdictional and non-judicial methods of protecting property rights are analyzed. The organizational and legal forms of modern mechanisms for protecting the property rights of citizens and enterprises are considered.

Keywords: Property rights, material rights, Modern mechanisms for protecting property rights, vidnikation claim, property disputes.

Kirish. Mulk huquqi fuqarolik huquqining asosiy institutlaridan biri bo‘lib, u mulk egasining o‘z mol-mulkidan erkin foydalanish, undan foyda olish va tasarruf etish huquqini kafolatlaydi. O‘zbekiston Respublikasida mulk huquqini himoya qilish

Konstitutsiya, Fuqarolik kodeksi va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar bilan mustahkamlangan. Biroq bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida mulk huquqini himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Bugungi kunda mulk huquqini himoya qilish mexanizmlari tobora yangilanib, jamiyat hayotida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mulk shakllarining rivojlanib borishi natijasida ularning turi va shakllari ham tubdan o'zgarib bormoqda. Shu o'rinda mulk tushunchasiga to'xtalib o'tsak bo'ladi. Mulk – moddiy va ma'naviy ne'matlarning muayyan kishilar egaligida bo'lishi va ular tomonidan o'zlashtirilishidir. Mulkka egalik huquqi hamda mulk ob'ektlariga egalik, ularni bo'lish, taqsimlash bo'yicha kishilar o'rtasida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlardir.

Mulkga egalik va uni tasarruf etish muayyan iqtisodiy munosabatlarni paydo etadi va u mulkchilik munosabatlari deb ataladi. Mulk paydo bo'lishi uchun mulkka aylanadigan narsalar naf keltira olishi zarur. Mulkchilik munosabatlari mulkni kishilarning o'ziniki yoki o'zganiki ekanligini bildiradi. Bunday munosabatlarning 3 jihati bor:

1. Mulkka egalik qilish, ya'ni mulkdorlik huquqining mulk egasida saqlanib turishi.
2. Mulkdan foydalanish va uni amalda ishlatish. Mulkdan foydalanilganda shaxsiy ehtiyojlarni qondirish yoki daromad topish yuz beradi. Mulkdor o'z mulkini ishlatganda egalik qilish va mulkdan foydalanish bir qo'lda to'planadi, Mulk keltirgan nafni uning egasi tanho o'zlashtiradi. Mulk o'zgalar qo'lida ishlatilganda bundan olingan daromadni mulkdor mulkni amalda ishlatuvchi bilan baham ko'radi.
3. Mulkni tasarruf etish — bu mulk taqdirini mustaqil hal qilish, ya'ni mulkni sotish, merosga qoldirish, hadya etish, garovga qo'yish kabi xatti-harakatlarni erkin amalga oshirilishidir.

Asosiy qism. O'zbekiston Respublikasida mulk huquqini himoya qilishning asosiy vositalari Fuqarolik kodeksining 11-bobida belgilangan bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Vindikatsiya da'vosi (rei vindicatio) – mol-mulkni uning noqonuniy egallovchisidan qaytarib olish to'g'risidagi talab. Bu da'vo mulk egasining mulkini asossiz egalik

qilayotgan shaxsdan talab qilish huquqini ifodalaydi. Vindikatsiya da'vosi faqat mulk aynan o'sha ko'rinishda saqlanib qolgan taqdirda qo'llaniladi.

2. Negator da'vosi (actio negatoria) – mulkdan foydalanishga to'sqinlik qilayotgan noqonuniy harakatlarni bartaraf etish talabi. Masalan, qo'shnining noqonuniy qurilishi tufayli mulkdan foydalanish imkoniyati cheklansa, mulkdor negator da'vo bilan sudga murojaat qilishi mumkin.
3. Da'vo muddati va ularning qo'llanishi – mulk huquqini himoya qilish bo'yicha ayrim talablar uchun da'vo muddati belgilangan bo'lsa-da, mulkni noqonuniy egallab turgan shaxsdan qaytarish uchun muddatsiz talab qo'yish mumkin.
4. Mulk huquqini e'tirof etish – sud tartibida shaxsning mulk huquqi mavjudligini tan olish. Bu vosita, asosan, huquqiy noaniqliklar yoki davlat ro'yxatiga olishdagi kamchiliklarni bartaraf etish uchun ishlatiladi.
5. Zararni qoplash va ma'naviy zarar uchun kompensatsiya – mulkni noqonuniy ravishda buzish, yo'q qilish yoki egasiga moddiy zarar yetkazish holatlarida, shuningdek, mulkdorning sha'ni, qadr-qimmati va ishchanlik obro'siga putur yetkazilganda qo'llaniladigan vosita.

Fuqarolik-huquqiy vositalar mulk huquqini himoya qilishda eng asosiy, amaliy jihatdan qo'llaniladigan mexanizmlar bo'lib, ular bevosita sudlar orqali amalga oshiriladi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida mulk huquqini himoya qilish bo'yicha normativ-huquqiy baza yetarli darajada shakllangan bo'lsa-da, amaliyotda bir qator muammolar mavjud. Ushbu muammolar quyidagilardan iborat:

1. Sud amaliyotining bir xilligi ta'minlanmaganligi – turli hududlarda bir xil huquqiy vaziyat bo'yicha turlicha qarorlar chiqarilishi kuzatiladi. Bu esa fuqarolarda huquqiy ishonchsizlikni keltirib chiqaradi.
2. Davlat ro'yxatiga olishdagi kamchiliklar – ko'chmas mulk ob'ektlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish jarayonida texnik va huquqiy xatolar sodir bo'lishi, keyinchalik mulk huquqini tasdiqlashda qiyinchiliklar tug'diradi.

3. Ijro jarayonidagi sustkashlik – sud qarorlarining ijrosini ta’minlash mexanizmlarining samarasi yetarli emas. Bu, ayniqsa, mol-mulkni qaytarish yoki foydalanishga to’sqinliklarni bartaraf etish bo’yicha qarorlar ijrosida namoyon bo’ladi.

4. Fuqarolarning huquqiy savodxonlik darajasi pastligi – ko’plab mulkdorlar o’z huquqlarini va ularni himoya qilish tartib-taomillarini yetarlicha bilishmaydi, bu esa huquqlarining buzilishiga tezkor javob qaytara olmaslikka olib keladi.

5. Qonunchilikdagi bo’shliqlar – ayrim huquqiy normalar amaliyotda noaniqlikka olib keladi, masalan, elektron savdolar orqali sotib olingan mol-mulkni qaytarib olish yoki foydalanish bo’yicha tartibning aniq belgilab qo’yilmaganligi.

Amaliy muammolarni bartaraf etish uchun sud tizimida yagona huquqni qo’llash amaliyotini shakllantirish, ro’yxatdan o’tkazish jarayonlarini raqamlashtirish va ijro tizimini kuchaytirish zarur.

Xorijiy mamlakatlar tajribasi shuni ko’rsatadiki, mulk huquqini himoya qilish samaradorligi bevosita sud tizimining mustaqilligi, ijro mexanizmlarining kuchliligi va mulkdorlar huquqlarini kafolatlovchi institutlarning rivojlanishiga bog’liq. Quyida bir qator xorijiy mamlakatlar tajribasidan amaliy misollar keltirib o’tamiz:

1. Yevropa Ittifoqi mamlakatlari tajribasi – Yevropada mulk huquqi muhofazasi inson huquqlarining asosiy elementi sifatida qaraladi. Yevropa Inson huquqlari konvensiyasining 1-sonli Protokolida *“Har bir shaxs o’z mulkidan tinchlikda foydalanish huquqiga ega”* degan norma mustahkamlangan. Shuningdek, ko’plab mamlakatlarda mulkdorlarning huquqlarini himoya qiluvchi ombudsman institutlari faoliyat yuritadi.

2. AQSh tajribasi – AQShda mulk huquqini himoya qilish bo’yicha keng vakolatga ega bo’lgan federal va shtat sudlari mavjud. Mulkni noqonuniy tortib olish holatlarida tezkor sud jarayonlari va yuqori kompensatsiya miqdorlari amalda. Shuningdek, ko’chmas mulk bo’yicha bitimlarni davlat reyestrlarida ochiq va shaffof qayd etish tizimi joriy etilgan.

3. Rossiya Federatsiyasi tajribasi – Rossiyada Fuqarolik kodeksi mulk huquqini himoya qilish bo'yicha aniq vositalarni belgilaydi. So'nggi yillarda elektron reyestr tizimlari va onlayn sud da'volarini topshirish imkoniyatlari kengaytirilgan.

Xulosa.

O'zbekiston Respublikasida mulk huquqini himoya qilish bo'yicha huquqiy asoslar yetarli darajada shakllangan bo'lsa-da, amaliyotda ularni qo'llash samaradorligini oshirish zarurati mavjud. Mulk huquqi fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlaridan biri bo'lib, uning ishonchli himoyasi iqtisodiy barqarorlik va investitsiya muhitining mustahkamlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Sud amaliyotidagi bir xillikni ta'minlash, davlat ro'yxatiga olish jarayonlarini raqamlashtirish, ijro mexanizmlarini kuchaytirish va fuqarolarning huquqiy savodxonligini oshirish bu yo'nalishda muhim qadamlar hisoblanadi. Shuningdek, xorijiy mamlakatlar, xususan, Yevropa Ittifoqi, AQSh va Rossiya tajribalarini o'rganish hamda milliy qonunchilikka mos ravishda tatbiq etish mulk huquqini himoya qilish mexanizmlarini yanada takomillashtiradi.

Natijada, O'zbekistonda mulk huquqining kafolatlari kuchayib, fuqarolar va yuridik shaxslar o'z huquqlaridan samarali foydalana oladi, bu esa mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023.
3. O'zbekiston Respublikasining “Mulkchilik to'g'risida”gi Qonuni, 1990-yil 31-oktabr.
4. O'zbekiston Respublikasining “Ko'chmas mulkni davlat ro'yxatidan o'tkazish to'g'risida”gi Qonuni, 2006-yil 29-dekabr.
5. O'zbekiston Respublikasining “Sudlar to'g'risida”gi Qonuni, 2021-yil 28-iyun.
6. Yevropa Inson huquqlari konvensiyasi, 1-sonli Protokol, 1952-yil.
7. Rossiya Federatsiyasi Fuqarolik kodeksi. – Moskva: Yurayt, 2022.

8. United States Constitution, Fifth Amendment.
9. Смирнов Д.А. “Защита права собственности в гражданском праве” – Москва: Юрайт, 2021.
10. Azizov, S. “Fuqarolik huquqi: umumiy qism”. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2022.